

ma 13.10.2014

Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen järjestämistä koskevista Opetushallituksen ohjeista

Kantelija: Dos. Jouni Luukkainen

puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry

Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI

p. 02941 51443, (09) 7534 703

jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomainen, jonka menettelyä arvostelen: Opetushallitus.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä: Opetushallituksen 16.9.2014 antamat ohjeet *Ohje uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä esi- ja perusopetuksessa* (dnro 3/012/2014) ja *Ohje uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksen sekä uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä lukiossa* (dnro 4/012/2014)

a) väittävät lain vastaisesti, että elämänkatsomustiedon opetuksen järjestämiseen velvoittavaan kolmen oppilaan/opiskelijan vähimmäismäärään ei lasketa opetukseen oikeutettuja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvia oppilaita/opiskelijoita;

b) kehottavat sitomaan lain vastaisesti oppilaan huoltajan/opiskelijan oikeuden muuttaa katsomusopetuksen valintaa oppilaan/opiskelijan uskonnollisen aseman muutokseen; ja

c) antavat väärin ymmärtää, että rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan oppilaan/opiskelijan, joka ei osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, on osallistuttava opetuksen/koulutuksen järjestäjän kouluissa/lukioissa mahdollisesti opetettavaan oppilaan/opiskelijan uskonnollisen yhdyskunnan mukaiseen oman uskonnon opetukseen, vaikka oppilaan huoltaja/opiskelija ei olisi tätä opetusta pyytänyt.

Ohjeista edellinen

d) vaikenee siitä, että perusopetuslain uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetusta koskevaa pykälää on tulkittava korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätöksen KHO:2004:99 nojalla niin, että pykälässä tarkoitettujen oppilaan huoltajan mahdollisen ilmoituksen, pyynnön tai päätöksen on oltava oppilaan huoltajien yhteinen ollakseen pätevä.

Asian kuvaus: Kohdat a)–d) vastaavat ylläolevia.

a) Perusopetusta/lukiokoulutusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee:

Elämänkatsomustiedon opetukseen hakeutuvia, uskontokuntaan kuuluvia oppilaita/opiskelijoita, joille ei järjestetä oman uskontonsa opetusta, ei lasketa mukaan elämänkatsomustiedon opetuksen järjestämiseen velvoittavaan vähimmäisoppilasmäärään/vähimmäisopiskelijamäärään.

Tietysti vanhentunut termi ”uskontokunta” viittaa tässä (uskonnonvapauslaissa tarkoitettuun) uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Lisäksi ohjeista jälkimmäisen sivulla 2 lukee lainvastaisen lukiokohtaisen rajoituksen mieleen tuovasti seuraavaa: ”Kolmen opiskelijan vähimmäismäärän täyttyminen lasketaan ottaen huomioon kaikki koulutuksen järjestäjän lukion opiskelijat.” Tulisi lukea ”lukioiden opiskelijat”, ellei sitten tarkoiteta ”lukio-opiskelijat” (siis erotukseksi mahdollisista perusopetukseen osallistuvista aikuisopiskelijoista).

b) Perusopetusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee:

Oppilaiden huoltajille tulee korostaa, että katsomusopetusta koskevissa valinnoissa pyritään samalla tavoin kuin muidenkin opintojen valinnoissa siihen, että ratkaisu on pysyvä, eikä valintaa voida muuttaa. Jos oppilaan uskonnollinen yhdyskunta muuttuu tai oppilas ei enää kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, oppilaan huoltajalla on kuitenkin oikeus muuttaa valintaa.

Lukiokoulutusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee:

Lukion on hyvä korostaa opiskelijoille, että katsomusopetusta koskevissa valinnoissa pyritään samalla tavoin kuin muidenkin opintojen valinnoissa siihen, että ratkaisu on pysyvä. Jos opiskelijan uskonnollinen yhdyskunta muuttuu tai opiskelija ei enää kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, opiskelijalla on kuitenkin oikeus muuttaa valintaa.

Ohjeet vastaavat siis muutoin täysin toisiaan paitsi, että edellisessä on ankarasti ”tulee korostaa”, jälkimmäisessä lievemmin ”on hyvä korostaa”, ja että edellisessä on kielto ”eikä valintaa voida muuttaa” mutta ei jälkimmäisessä. Tätä kieltoa edeltävä pilkku kertoo, että kysymys ei ole pelkästä pyrkimyksestä. On huomattava, että molempien ohjeiden ”enää”-sana tarkoittaa muutosta sekin.

c) Tarkastelen ensiksi c1) perusopetusta koskevaa ohjetta ja sitten c2) lukiokoulutusta koskevaa ohjetta.

c1) Perusopetusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee:

Muuhun Suomessa rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluville oppilaille, jotka eivät osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos heidän huoltajansa sitä pyytävät ja mainittu kolmen oppilaan vähimmäismäärä täyttyy.

(Ilmaisu ”Suomessa rekisteröityyn” tulisi korvata ilmaisulla ”uskonnonvapauslaissa tarkoitettuun”, sillä valtionkirkot eivät ole rekisteriviranomaisen rekisterissä vaan omissa laeissaan, ja olisi käytettävä nykyistä virallista nimeä ortodoksinen kirkko.) Termi ”järjestetään” on yksinään epämääräinen. **Ohjeesta puuttuu nyt seuraava täsmennys: ”Vain ne oppilaat, joiden huoltaja on pyytänyt oman uskonnon opetusta, osallistuvat opetukseen.”** Tai vaihtoehtoisesti, järjestää-termiä käyttäen: ”Oman uskonnon opetusta ei järjestetä niille oppilaille, joiden huoltajat eivät ole sitä pyytäneet.”

Perusopetusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee (kursivoimani kohta on ohjeen kielen korjausta):

Huoltajan pyynnöstä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla oppilaalla, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta *ja joka ei osallistu oppilaiden enemmistön uskonnon opetukseen*, opetetaan elämäkatsomustietoa.

Tästäkään ei selviä, onko Opetushallitus kuitenkin yllä kuvaamani, ohjeesta nyt puuttuvan täsmennyksen kannalla.

Mutta Opetushallituksen kanta on sittenkin tämän puuttuvan täsmennyksen vastainen. Tämä selviää seuraavasta perusopetusta koskevan ohjeen sivun 3 kohdasta:

Jos oppilas ei osallistu enemmistön uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetukseen eikä oppilaan omaa uskontoa tai elämäkatsomustietoa opeteta opetuksen järjestäjän kouluissa, hänelle järjestetään muuta opetusta tai ohjattua toimintaa. Oppilas voi osallistua muun koulun järjestämän opetuksen tai ohjatun toiminnan sijasta oman uskonnollisen yhdyskuntansa antamaan opetukseen.

Tämä teksti ohittaa nimittäin täysin sen mahdollisuuden, että opetuksen järjestäjän kouluissa opetettaisiin (uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan) oppilaan omaa uskontoa mutta että oppilaan huoltaja ei ole pyytänyt tätä opetusta, johon oppilas ei tällöin myöskään osallistu (yllä kuvaamani, ohjeesta kylläkin puuttuvan täsmennyksen tähden), eikä ole pyytänyt elämäkatsomustiedon opetusta eikä ole ilmoittanut oppilasta enemmistön uskonnon opetukseen. Silloinkin oppilaalle olisi järjestettävä muuta opetusta tai ohjattua toimintaa. Ensimmäisen virkkeen tulisi siis kuulua seuraavasti, kunhan yllä kuvaamani täsmennys olisi ohjeeseen ensin lisätty:

Jos uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva oppilas ei osallistu enemmistön uskonnon opetukseen eikä elämäkatsomustiedon opetukseen eikä hänelle järjestetä oman uskonnon opetusta, hänelle järjestetään muuta opetusta tai ohjattua toimintaa.

Ohjeen muotoilu antaa kuitenkin ymmärtää toista. Ajatusta, että ohjeessa olisi aukko, ei voi hyväksyä, joten ohittamalla mainitsemani mahdollisuuden ohje tarkoituksellisesti kieltää tämän mahdollisuuden. Silloin ohjeesta voidaan siis päätellä, että opetuksen järjestäjän kouluissa opetettavaan rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan mukaiseen oman uskonnon opetukseen on osallistuttava myös sellaisen tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan oppilaan, jonka huoltaja ei ole tätä opetusta oppilaalle pyytänyt eikä myöskään oppilasta enemmistön uskonnon opetukseen ilmoittanut.

Tällöin ohje siis kieltää seuraavan siihen yllä kaipaamani täsmennyksen: ”Vain ne oppilaat, joiden huoltaja on pyytänyt oman uskonnon opetusta, osallistuvat opetukseen.”

c2) Lukiokoulutusta koskevan ohjeen sivulla 2 lukee perusopetusta koskevaa ohjetta vastaavasti:

Muuhun Suomessa rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluville opiskelijoille, jotka eivät osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos he sitä pyytävät ja kolmen opiskelijan vähimmäismäärä täyttyy.

Mutta nytkin ohjeesta puuttuu seuraava täsmennys: ”Vain ne opiskelijat, jotka ovat pyytäneet oman uskonnon opetusta, osallistuvat opetukseen.” Tai vaihtoehtoisesti siis: ”Oman uskonnon opetusta ei järjestetä niille opiskelijoille, jotka eivät ole sitä pyytäneet.” Ottaen huomioon perusopetusta koskevasta ohjeesta yllä tekemäni päätelmän Opetushallitus kieltää tällaisen täsmennyksen.

d) Perusopetusta koskevassa ohjeessa puhutaan kauttaaltaan oppilaan huoltajasta, ei koskaan oppilaan huoltajista ja näiden mahdollisista yhteisistä tahdonilmaisuuksista.

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä? Kohdat a)–d) vastaavat aiempia.

a) Perusopetuslain/lukiolain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevan 13 §:n/9 §:n 5 momentti kuuluu seuraavasti:

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle/opiskelijalle, joka ei osallistu 1 momentissa tarkoitettuun uskonnonopetukseen, opetetaan elämäkatsomustietoa. Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla oppilaalla/opiskelijalla, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan huoltajan pyynnöstä/hänen pyynnöstään elämäkatsomustietoa. Perusopetuksen/Koulutuksen järjestäjän tulee järjestää elämäkatsomustiedon opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita/opiskelijoita on vähintään kolme.

Hallituksen esityksessä (HE 170/2002 vp) tämän perusopetuslain 13 §:n yksityiskohteisissa perusteluissa lukee (s. 61/1):

Pykälän 5 momentissa tarkoitettujen elämäkatsomustiedon opetusta pyytävät uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat otetaan huomioon arvioitaessa koulutuksen järjestäjän velvollisuutta järjestää elämäkatsomustiedon opetusta.

Ohjeet ovat siis yksiselitteisesti perusopetus- ja lukiolakien vastaiset.

Jo ne Opetushallituksen vuonna 2006 antamat tiedotteet, jotka nyt tarkastelemani Opetushallituksen uudet ohjeet korvaavat, tunnustavat tämän virheellisyyden. Lukiokoulutuksen osalta ne sisältävät seuraavaa (s. 3):

Elämäkatsomustiedossa kolmen opiskelijan lukumäärään lasketaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien opiskelijoiden lisäksi muut opetukseen oikeutettuihin opiskelijoihin.

Vaadin, että elämäkatsomustiedon opetuksen tunnustukseton, sekulaari luonne ei kuitenkaan saa kärsiä siitä, että opetukseen mahdollisesti osallistuu uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvia.

b) Uskonnonvapauslain perusteella jokaisella on *uskonnollinen asemansa*, jonka voi määritellä olevan luettelo, mahdollisesti tyhjäksi kuten syntymän hetkellä, hänen jäsenyyksistään eri uskonnollisissa yhdyskunnissa. Perusopetus- ja lukiolakien mukaan oppilaan/opiskelijan oikeudet ja velvollisuudet eri katsomusopetuksen vaihtoehtoihin osallistumiseen kytkeytyvät hänen uskonnolliseen asemaansa. Uskonnonvapauslain asettamat rajoitukset lapsen ja nuoren mahdollisuuksille saada uskonnollinen asema muuttetuksi ovat nähtävissä pääosin johtuviksi lainsäätäjän halusta pakottaa lapset ja nuoret uskonnon, erityisesti evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen.

Opetushallituksen ohjeiden virheellisenä pitämäni kohdan näen samoin ilmaisevan halua saada oppilaat/opiskelijat pysymään uskonnon opetuksessa, erityisesti evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomat evankelis(-)luterilaisen uskonnon. Ohjeen tämä kohtahan ei puolestaan edes koske tähän kirkkoon kuuluvaa oppilasta/opiskelijaa.

Mutta uskonnon opetus ja elämäntutkimustiedon opetus (mukaan lukien näille eräissä tapauksissa rinnakkainen koulun järjestämä muu opetus tai ohjattu toiminta) eivät rinnastu valinnaisaineisiin. Uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetusta koskee perusopetus- ja lukiolaeissa aivan oma pykälänsä. Toisaalta minkään esimerkiksi kielivalinnan suosimiseksi ketään ei pakoteta olemaan minkään uskonnollisen yhdyskunnan jäsen.

Opetushallituksen mahdollinen perustelu, että katsomusopetusta ei tulisi vaihtaa, ellei katsomus muutu, ontuisi sikäli, että oppilas/opiskelija ei edes voi omin päätöksinsä saada ulkoista uskonnollista asemaansa vastaamaan sisäistä katsomustaan. Katsomusoppiaine saattaa tällöin käydä sisäisen katsomuksen kanssa sopimattomaksi. Siitä ei Opetushallitus kannu huolta. Jos kantaisi, sen olisi pitänyt esittää opetus- ja kulttuuriministeriölle uskonnonvapauslain muuttamista erityisesti sallimaan 12 vuotta täyttäneen lapsen erota uskonnollisesta yhdyskunnasta omalla päätöksellään ja perusopetuslain muuttamista sallimaan 12 vuotta täyttäneen oppilaan päättää uskonnon ja elämäntutkimustiedon opetuksesta samoin säännöin kuin lukiolaki sallii nykyään opiskelijan päättää.

Opetushallitus ei haluaisi, että huoltaja voisi korjata onnettoman virheensä sijoittaa evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumaton oppilas evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen, ei edes silloin — tai erityisesti ei silloin —, kun aloite tähän korjaukseen tulisi oppilaalta itseltään. Opetushallitus ei haluaisi, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumaton opiskelija voisi korjata onnettoman virheensä osallistua evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen.

Kaiketi muotoilujen erot perusopetusta ja lukiokoulutusta koskevissa ohjeissa johtuvat siitä, että Opetushallituksessa ajatellaan oppilaiden huoltajien pystyvän huonommin vastustamaan ohjeiden kaltaista väärää painostusta kuin opiskelijoiden, jotka kokevat päätöstensä seuraukset itse.

Huoltajat saattavat johtua onnettomiin päätöksiinsä jo sen tähden, että lasten kouluun ilmoittamista koskevat lomakkeet kertovat erityisesti elämäntutkimustiedon opetukseen osallistumisesta väärin. Tiedän lomakkeiden vääryyksistä yksin jo siksi,

että olen kannellut eduskunnan oikeusasiamiehelle usean kunnan lomakkeista, jopa toistamiseenkin. Ja kantelenhan nyt (uudestaan) Opetushallituksen ohjeistakin.

Katsomusopetusta koskevat valinnat perusopetuksessa ja osaltaan sen seurauksena myös lukiokoulutuksessa olisivat oikealla tavalla pysyvämmät ja paremmin perustellut jo perusopetuksen alusta asti, jos perusopetuslain 13 §:ssä tarkoitettu oppilaan huoltajan mahdollinen ilmoitus, pyyntö tai päätös korvattaisiin sekä lain sanamuodossa että Opetushallituksen ohjeissa *oppilaan huoltajien yhteisellä* ilmoituksella, pyynnöllä tai päätöksellä. Mutta Opetushallitus ei ole halunnut toimia tähän suuntaan, joten en siksikään usko Opetushallituksella olevan hyviä aikomuksia ohjeissaan. Palaan tähän d)-kohdassa, jossa myös selviää, että toinen huoltaja voi luottaa saavansa viime kädessä oikeudessa kumotuksi toisen huoltajan ilmoituksen/pyynnön/päätöksen oppilaan ”oletusarvoisesta” opetuksesta poikkeamisesta.

Tapauksessa, että oppilaan/opiskelijan uskonnollinen asema muuttuu, opetuksen/koulutuksen järjestäjän olisi tästä tiedon saatuaan monessa tapauksessa itse muutettava oppilaan/opiskelijan katsomusainetta (tai vastaavaa), ellei oppilaan huoltaja/oppilas toisin toivoisi ja sen mukaisesti menettelisi. Ohjeet voisivatkin kehottaa kertomaan pikimmiten koululle/lukiolle uskonnollisen aseman muutoksesta ja kertoa, mitä muutoksesta mahdollisesti seuraisi koulun/lukion puolesta viranomastoimena.

Sen sijaan, että oppilaiden huoltajia/opiskelijoita kehoitettaisiin pyrkimään valintaan, joka olisi pysyvä, ohjeiden ilmaisu ”pyritään” viittaa opetuksen/koulutuksen järjestäjän omaan pyrintöön, ja tällöin uskonnon, erityisesti evankelis(-)luterilaisen opetuksen hyväksi elämäkatsomustiedon opetusta vastaan. Oppilaiden huoltajia/opiskelijoita auttaisi sen sijaan elämäkatsomustiedon opetuksen hyvä järjestely ja tästä opetuksesta hyvä tiedottaminen, erityisesti oppilasta kouluun ilmoitettaessa.

Joka tapauksessa perusopetusta koskevan ohjeen teksti ”eikä valintaa voida muuttaa” on yksiselitteisesti lain vastainen. Molempien ohjeiden sana ”kuitenkin” viittaa samaan kieltoon, ja kielto koskee tällöin lukiokoulutustakin, ja sallii katsomusainevalinnan muutoksen korkeintaan oppilaan/opiskelijan uskonnollisen aseman muuttuessa. Tämä on perusopetus- ja lukiolakien vastaista.

Haluanpa lopuksi kertoa, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluva lukion opiskelija, joka on päättänyt erota tästä kirkosta ensi tilassa, voi joka tapauksessa lukion alusta lähtien olla osallistumatta uskonnon kursseihin hänen muun opiskelunsa siitä kärsimättä, kunhan kirkosta eroamisensa jälkeen hän suorittaa pakolliset elämäkatsomustiedon kurssit. Mutta jos huoltajat vastuutto muuttamaan olisivat antamatta hänelle suostumustaan hänen kirkosta eroamiselleen, hän ei välttämättä selviytyisi lukiosta kolmessa vuodessa, vaikka olisi kuinka ahkera. Sellainen olisi kuitenkin ollut oma tieni, jos lukio jo aikanaan olisi ollut luokaton. Vanhempani olisivat tuolloin minua kuvitellusti uhanneen todella kauhean kolmen vuoden ylityksen tähden joutuneet uudenlaiseen valintatilanteeseen: joko suostumaan minun riittävän aikaiseen kirkosta eroamiseen tai kohtaamaan sen, että mahdollisesti sitten joutuessani juuttumaan lukioon yli kolmeksi vuodeksi olisin kokemani vahingon tähden ottanut heistä pysyvän eron (ja vaatinut vahingonkorvauksia). — Tähän oi-

keaan vaikeuteen nähden Opetushallituksella on aivan väärään suuntaan menevät pyrkimykset.

c) Kyse on siitä, kuinka tulkitaan perusopetuslain 13 §:n/lukiolain 9 §:n 3 momentissa tarkoitettu oppilaan huoltajan/opiskelijan pyyntö oman uskonnon opetuksen järjestämisestä. Mutta tulkinnan varaa ei oikeastaan ole; pyyntö tarkoittaa tietysti oikeutta saada opetusta vailla velvollisuutta osallistua opetukseen ilman pyyntöä. Tätä mieltä oli myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio 6.6.2005 päätöksessään kanteluun dnro 1705/4/03. Luvussa 3.2.6 ”Oman uskonnon opetuksen pakollisuus” hän esitti seuraavaa:

Kannanotto. Yhdyn Opetushallituksen esittämään kannanottoon, että perusopetuslain ja lukiolain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevat säännökset tulisi täsmentää tältä osin. Nykyisessä tulkinnanvaraisessa tilanteessa pidän kuitenkin perustellumpana tulkintana sitä, että ilman nimenomaista säännöstä kyseistä osallistumisvelvoitetta ei tulisi asettaa.

Opetushallituksen uusien ohjeiden korvaamat Opetushallituksen vuonna 2006 antavat tiedotteet kertovat tämän mukaisesti seuraavaa (s. 1):

Opetushallitus esittää opetusministeriölle, että se selventäisi säädöstasolla muiden kuin opetusta pyytäneiden oppilaiden/opiskelijoiden osallistumisvelvoitteen oman uskonnon opetukseen. Opetushallitus suosittaa, että siihen asti kunnes osallistumisvelvoite on säädöstasolla täsmennetty vain ne oppilaat/opiskelijat, joiden huoltaja on pyytänyt/jotka ovat pyytäneet oman uskonnon opetusta, osallistuvat opetukseen (Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös 6.6.2005).

Opetushallituksen ”Tarkennuspyyntö vähemmistöuskontojen opetukseen osallistumisesta” (21.8.2006; dnro 4/420/2006) opetusministeriölle ilmaisee, että tässä tarkennuksessa olisi kyse oman uskonnon opetukseen osallistumisen säätäminen pakolliseksi:

Asia koskee Suomessa vähemmistössä olevien uskonnollisten yhdyskuntien jäsenten velvollisuutta osallistua oman uskontonsa opetukseen siinä tapauksessa, että koulutuksen järjestäjä sitä järjestää, mutta kyseisen oppilaan huoltaja tai lukiossa opiskelija itse ei ole sitä pyytänyt.

Mutta tämä tarkennuspyyntö ei ole johtanut perusopetus- ja lukiolakien muutokseen, joten osallistumisvelvoitetta oman uskonnon opetukseen ei edelleenkään ole ilman pyyntöä saada kyseistä opetusta; säännös on tarkka sinällään.

Osallistumisvelvoitteen säätäminen vaatisikin kaiketi myös uskonnonvapauslain täydentämistä niin, että rekisteröidylle uskonnolliselle yhdyskunnalle lisättäisiin oikeus antaa Opetushallitukselle yhdyskunnan jäseniä perusopetus- ja lukiolakien kautta sitova lausunto, että joitain tiettyjä opetussuunnitelman perusteita noudattava uskonnon opetus on tämän uskonnollisen yhdyskunnan mukaista oman uskonnon opetusta. Tällaista ei ole näköpiirissä.

Lisäksi perusopetuslain 13 §:n/lukiolain 9 §:n 4 momenttia tuskin olisi edes mahdollista tarkentaa vastaavalla tavalla. Lainsäätäjä ei voine sanoa, mikä olisi katsottava sellaisen oppilaan/opiskelijan oman uskonnon opetukseksi, joka kuuluu useampaan

kuin yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan, tapauksessa, jossa huoltaja/opiskelija ei tee laissa tarkoitettua päätöstä. Yksi näkemys puoltaisi sitä, että se uskonnollinen yhdyskunta, johon lapsi on ensiksi liitetty tai liittynyt, olisi se, jonka mukaiseen uskonnonopetukseen lapsen olisi osallistuttava; toinen näkemys puoltaisi päinvastoin sitä uskonnollista yhdyskuntaa, johon lapsi on viimeksi liitetty/liittynyt. Lainsäätäjän ei sopisi olla niin mielivaltainen, että se yrittäisi tehdä jonkin tällaisen valinnan huoltajan/opiskelijan puolesta. Kyseisessä tapauksessa oppilas/opiskelija on vapautettava katsomusaineopetuksesta ja järjestettävä hänelle muuta opetusta tai ohjattua toimintaa tai lukiossa hänen on osallistuttava muihin kursseihin.

Tämä viimemainittukin tapaus osoittaa, että uskonnon/elämänkatsomustiedon opetus ei ole valinnaisaine, jollaisessa rehtori taas voi tehdä ratkaisun huoltajan/opiskelijan puolesta tämän vetäydyttyä.

Uusista ohjeistaan Opetushallitus on kuitenkin jättänyt pois seuraavan noiden aiempien tiedotteidensa täsmennyksen: ”Vain ne oppilaat/opiskelijat, joiden huoltaja on pyytänyt/jotka ovat pyytäneet oman uskonnon opetusta, osallistuvat opetukseen.” Sen sijaan perusopetusta koskeva ohje sisältää tämän nyt puuttuvan täsmennyksen vastaisen ja siis lain vastaisen kohdan ja johtaa täten perusopetuksen järjestäjät harhaan koko osallistumisvelvollisuuden puuttumisen suhteen. Kunnissa tämä harhaisuus leviää tietysti silloin myös lukiokoulutukseen.

Kuitenkin molemmissa ohjeissa lukee (s. 1):

Ohjeeseen sisältyy säännösten soveltamisesta eräitä tulkintoja ja näkemyksiä, jotka perustuvat säännösten valmisteluasiakirjoissa esitettyihin sekä eduskunnan perustuslakivaliokunnan, ylimpien laillisuusvalvojen sekä Opetushallituksen esittämiin kannanottoihin.

Opetushallitus on siis tästä huolimatta ohittanut apulaisoikeusasiamiehen kannanoton, johon se aiemmissa tiedotteissaan suoraan viittasi. Mutta Opetushallituksen kannanmuutos tässä asiassa onkin ilmeisesti luonteeltaan lainauksessani mainittu ”Opetushallituksen esittämä kannanotto”. Se vain on lainvastainen.

Väärän tiedon jakaminen ei nyt kumoudu sellaisen uuden ohjeen antamisella, josta tämä väärä tieto on jätetty pois, vaan uudessa ohjeessa on selvyuden vuoksi esitettävä siitä nyt puuttuva täsmennys. Sama täsmennys on lisättävä lukiokoulutusta koskevaan ohjeeseen. Väärien tulkintojen vaara on muutoin jatkuva.

d) Jaan tämän osiin d1)–d4).

d1) Perusopetuslain 13 §:n vallitseva tulkinta. Korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjapäätöksen KHO:2004:99 mukaan, kun otetaan huomioon uskonnonvapauslain 3 §:n 2 momentti ja lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 5 §, toinen huoltajista ei toisen huoltajan vastustaessa voi pätevästi tehdä perusopetuslain 13 §:n 1 momentissa tarkoitettua ilmoitusta uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumattoman lapsen osallistumisesta [oppilaiden enemmistön uskonnollisen yhdyskunnan mukaiseen] uskonnonopetukseen. Tässä perusteluina käytetyt lainkohdat sanovat erityisesti, että lapsen uskonnollisesta asemasta päättävät lähtökohtaisesti huoltajat

yhdessä ja että asiasta, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, voivat huoltajat päättää vain yhdessä.

Tämä KHO:n antama laintulkinta on siis tuomioistuimen päätös. Sellaisenaan se silloin kattaa vain yhden useasta analogisesta tilanteesta, mutta niissäkin lakia olisi mielestäni tulkittava vastaavalla tavalla, jolloin kyseessä on vallitseva perusopetuslain 13 §:n tulkinta.

Kaavailen nyt sekä tämän vallitsevan laintulkinnan mukaisen lain muotoilun että sen mukaisen toimintamallin Opetushallituksen ohjeissa annettavaksi.

Perusopetuslain 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu huoltajan ilmoitus, 3, 5 ja 6 momenteissa tarkoitettu huoltajan pyyntö ja 4 momentissa tarkoitettu huoltajan päätös kaikki tarkoittavat oppilaan huoltajien yhteistä tahdonilmaisua ja on muutettava vastaavasti muotoon huoltajien yhteinen ilmoitus, huoltajien yhteinen pyyntö tai huoltajien yhteinen päätös.

Silloin *ilman tällaista huoltajien yhteistä tahdonilmaisua* evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvalla oppilaalle opetetaan evankelis-luterilaista uskontoa, ortodoksiin kirkkoon kuuluvalla oppilaalle ortodoksista uskontoa ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle elämäkatsomustietoa; jos kyseistä opetusta ei kuitenkaan järjestetä vaatimuksen vähintään kolmesta oppilaasta jäädessä täyttyväksi, oppilaalle järjestetään perusopetusasetuksen 5 §:n määräämää muuta opetusta tai ohjattua toimintaa, ja samoin sitä järjestetään oppilaalle, joka kuuluu muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiin kirkkoon (olettaen, että kyseinen uskonnollinen yhdyskunta ei ole enemmistö), ellei oppilas osallistu huoltajien yhteisen selvityksen mukaisesti oman uskonnollisen yhdyskuntansa antamaan opetukseen.

Kaikissa näissä tilanteissa opetuksen järjestäjän ja koulun on tiedotettava huoltajalle tästä oppilaalle järjestettävästä oletusarvoisesta opetuksesta, ja huoltajista ainakin yhden olisi tämän tiedotteen syytä kuitata vastaanottaneensa. Huoltajilta ei saa vaatia yhteistä kuittausta eikä yhdeltäkään heistä minkäänlaista tahdonilmaisua, saati yhteistä.

Huoltajien yhteistä tahdonilmaisua koskien olisi ehkä syytä ottaa mukaan sama poikkeussäännös kuin on lapsen uskonnollisesta asemasta päättämisen suhteen uskonnonvapauslain 3 §:n 2 momentin viimeisessä virkkeessä eli siis seuraava: ”Jos tuomioistuin on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 9 §:n 3 momentin nojalla päättänyt tehtävien jaosta lapsen huoltajien kesken toisin, noudatetaan kuitenkin tuomioistuimen päätöstä.”

Perustelen vielä hiukan esittämäni perusopetuslain 13 §:n muutosta.

1 mom: Oppilaan ilmoittaminen enemmistön uskonnonopetukseen vastaa täysin sitä, mitä perusopetuslain puolesta oppilaalle seuraa hänen liittämistään oppilaiden enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan, joten ilmoituksen on todellakin oltava huoltajien yhteinen.

3 mom: Näkemyksen, että perusopetuksen tarjoama uskonnon opetus olisi oppilaalle todella oman uskonnon opetusta, on oltava huoltajien yhteinen, samoin nä-

kemyksen, että oppilaan olisi ylipäättään osallistuttava uskonnonopetukseen.

4 mom: Useampaan uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan oppilaan tapauksessa on erityiset syynsä, miksi mahdollisen uskonnonopetuspyynnön on oltava huoltajien yhteinen.

5 mom: Elämäkatsomustieto ei ole uskontojen vastaista. Mutta uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat saattavat vierastaa sen sekulaaria pohjaa, joten sitä on huoltajien pyydettävä yhdessä. Elämäkatsomustiedon on myös pysyttävä sekulaarina eikä sitä saa alkaa vääntää uskonnonopetuksen suuntaan, vaikka siihen osallistuisi uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvia; siksi jopa huoltajien yhteisen pyynnön vaatiminen on paikallaan.

6 mom: Näkemys oppilaan uskonnollisesta katsomuksesta oppilaan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella sekä siihen perustuva pyyntö saada oppilaalle uskonnonopetusta ovat vähintäänkin samanvaikutuksiset kuin ovat ne perusopetuslain seuraukset, jotka oppilaalle koituvat oppilaan liittämistä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, jonka mukaisesta uskonnonopetuksesta on kyse.

Perusopetusasetuksen 5 §:n määräämä muu opetus tai ohjattu toiminta, joka ei tällöin saa olla katsomusaineopetusta, ei voi sinällään olla yhdenkään oppilaan tai huoltajan katsomuksen vastaista, vaan on yksinomaan oppilaan hyödyksi.

Tein 29.8.2006 opetusministeriölle perustellun esityksen muuttaa perusopetuslain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskeva 13 § puhumaan huoltajien yhteisistä tahdonilmaisista. Tulokseen se ei ole johtanut, mikä ei kuitenkaan ole kumonnut KHO:n päätöksen mukaista laintulkintaa.

d2) Opetushallituksen vanha tiedote. Opetushallituksen nyt korvattu perusopetusta koskeva tiedote (verkkoon 15.3.2006) otti vuosikirjapäätöksen KHO:2004:99 huomioon seuraavalla mutta vain seuraavalla tavalla itse päätöksestä vaieten:

Perusopetuslain 13 §:n voimaantullessa enemmistön uskonnon opetukseen osallistui osa sellaisista oppilaista, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan tai kuuluivat johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanoton perusteella opetuksen järjestäjän tai koulun tulee tiedottaa huoltajille, että näiden tulee erikseen ilmoittaa, mihin opetukseen oppilas jatkossa osallistuu (mikäli ilmoitusta ei ole tehty lain voimaantulon jälkeen). Ilmoittautumismenettelystä päätetään paikallisesti.

Kantelin 28.3.2006 (dnro 1066/4/06) eduskunnan oikeusasiamiehelle siitä, että tämä tiedote vaikenä perusopetuslain 13 §:n 1 momentin uudesta vallitsevasta tulkinnasta perusopetuksen järjestäjiä, kouluja ja huoltajia mahdollisesti harhaan johtaen, sillä muualla tiedote ei ollut tämän uuden tulkinnan mukainen eikä myöskään KHO:n päätökseen ollut missään viitattu.

Huomautin kantelussani, että tuo ainut kohtakin oli virheellinen sikäli, että koulun olisi tullut jo lain puolesta siirtää kyseiset oppilaat pois enemmistön uskonnonopetuksesta ilman, että siihen olisi vaadittu oppilaan yhdenkään huoltajan ilmoitus-

ta, saati oppilaan huoltajien yhteistä ilmoitusta. Silloin lukijan oli hankala päästä selville, että enemmistön uskonnonopetuksessa jatkamiseen olisi tarvittu huoltajien yhteinen päätös.

Opetushallitus otti kantelustani antamassaan selvityksessään 30.5.2006 (dnro 10/030/2006) kuitenkin selvän kanteluni suuntaisen kannan:

Opetushallitus on kantelijan kanssa samaa mieltä siinä, että ilmoitettaessa uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas enemmistön uskonnonopetukseen, tulee ilmoituksessa olla kaikkien oppilaan laillisten huoltajien allekirjoitus.

Mutta noin asia olisi tullut esittää jo Opetushallituksen tiedotteessa, ja lisäksi mielestäni olisi siis tullut myös kertoa, että kyseessä on vallitseva uusi laintulkinta, jonka antoi eräs tietty korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu.

d3) Opetushallituksen uudesta ohjeesta. Perusopetusta koskeva ohje puhuu nyt kaikkialla, kuten perusopetuslain 13 §, oppilaan huoltajasta yksikössä, ei monikossa. Ohje vaikenee KHO:n päätöksestä. Ohje ei anna KHO:n päätöksen mukaista toimintamallia. Ohje ei kerro, että lakia on nykyään luettava toisin kuin se on kirjoitettu. Ohjeessa ei korvattu vanhan tiedotteen mukana mennyttä (tiettyyn tilanteeseen liittyntä) kohtaa enemmistön uskonnonopetukseen osallistumiseen vaadittavasta oppilaan huoltajien yhteisestä ilmoituksesta, jonka kannalla (vastaisissakin tilanteissa) Opetushallitus kuitenkin itse oli lausunnossaan 30.5.2006.

Opetushallitus katsoi lausunnossaan 26.9.2003 eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle kanteluasiassa dnro 1705/4/03 kohdassa ”Opetushallituksen oikeudet ja vastuu lain tulkitsemisessa”, että sen tehtäviin koulutuksen kehittämisestä vastaavana viranomaisena kuuluu tiedottaa paikallisille koulutuksen järjestäjille sekä kouluille ja oppilaitoksille lainmuutoksista sekä niiden perusteluista. Silloin mielestäni sen myös kuuluu tiedottaa niin ratkaisevasta laintulkinnasta, kuin jota KHO:n päätös on.

d4) Seinäjoen malli. Seinäjoen kaupunki tarjoaa todella mallikelpoisen esimerkin oletusarvoisia ja niistä poikkeavia opetuksia koskevasta tiedotteesta sekä lomakkeesta huoltajien yhteiselle poikkeusilmoitukselle tai -pyynnölle (**LIITE**). Haluaako Opetushallitus viedä ohjeellaan Seinäjoen mallilta pohjan alta?

Toivon oikeusasiamiehen tekävän seuraavaa: Opetushallitukselle on kerrottava olevan virheellistä

a) väittää, että elämänkatsomustiedon opetuksen järjestämiseen velvoittavaan kolmen oppilaan/opiskelijan vähimmäismäärään ei lasketa opetukseen oikeutettuja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvia oppilaita/opiskelijoita;

b) kehottaa sitomaan oppilaan huoltajan/opiskelijan oikeus muuttaa katsomusopetuksen valinta oppilaan/opiskelijan uskonnollisen aseman muutokseen ja jopa kieltää se muulloin;

c) antaa väärin ymmärtää, että rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvan enemmistön uskonnon opetukseen osallistumattoman oppilaan/opiskelijan on osallistuttava oman uskonnon opetukseen, vaikka huoltaja/opiskelija ei ole tätä opetusta pyytänyt; ja

d) jättää uudessa tiedotteessa mainitsematta korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisuun KHO:2004:99 sisältyvä perusopetuslain 13 §:n tai ainakin sen 1 momentin ratkaisevasti lain kirjaimesta poikkeava tulkinta.

Allekirjoitus:

Jouni Luukkainen

Liite: Verkosta 13.9.2014 tulostettu Seinäjoen kaupungin sivistyskeskuksen perusopetusta koskeva tiedote *Uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetus* ja lomake *Huoltajien poikkeusilmoitus tai -pyyntö 2014*